

Aziz Gökçe

“KOF”UN KÖKÜ “KOBİ” MI, “KOUFHOS” MU?

Asis Gokche

IS THE ORIGIN OF THE WORD “KOF” , “KOBİ” OR “KOUFHOS” ?

Aziz Gokche

ПРОИСХОЖДЕНИЕ СЛОВА “КУФ”, “КОБИ” ИЛИ “КΟΥФНОС” ?

Bu makalede, Türkçede bugün de kullanılmakta olan “kof”un tarihî gelişimine Türkçenin ilk yazılı ürünlerinden başlayarak değinilecek ve bazı etimolojik sözlüklerde öne sürüldüğü gibi Rumca “kouphos (kufos)”tan dilimize geçmediği metinlerden ve diğer kaynak eserlerden örneklerle ortaya konulacaktır.

Anahtar kelimeler: Türk dili, Türk dil bilgisi, köken bilimi, ses bilgisi.

In this article, it was dealt with the historical development of the word “kof” which is originally Turkish, starting with the early written Turkish written products. It was tried to argue that the word “kouphos” was not loaned from Greek as it is alleged in some etymology dictionaries by using the examples derived from the texts and other works.

Key words: Turkish language, Turkish grammar, etymology, phonology.

Türk dili, geçmişte olduğu gibi günümüzde de dil bilimi ile ilgilenen bilim adamlarının ilgisine mazhar olmaktadır. Türkoloji, sadece ülkemizde değil, dünyadaki pek çok üniversitede bazen *Orientalistik* (Şarkiyat) bölümüne bağlı bir bilim dalı olarak bazen bağımsız olarak faaliyet gösterilen bir araştırma alanıdır. Türkiye’deki Türkoloji araştırmalarının başlamasında gerek Türk gerek yabancı bilim adamlarının büyük katkıları sağladığı da bilinen bir gerçektir. Bu bilim adamlarının çoğu, bugün yararlandığımız pek çok bilimsel metni yayımlamışlardır.

Ana dilimiz Türkçeyi gençlerimize ve öğrencilerimize sevdirecek ana dili bilincini oluşturacak kaynaklardan biri de *etimoloji* (köken bilimi)sözlükleridir. Türk dili üzerine hazırlanan etimolojik sözlüklerin çoğunun yabancı araştırmacılar tarafından hazırlandığını bilmekteyiz. Türkler tarafından hazırlanan etimolojik sözlüklerin ise, kapsam bakımından çok sınırlı kaldıklarını ve çoğu kez “kökenini bilmiyoruz” şeklinde açıklamaların yer aldığı üzüntüyle görmekteyiz. Türk dili araştırmacılarının bir kelime üzerinde dahi yapacakları etimolojik çalışmanın dilimiz açısından ne kadar önemli olduğu da tartışılmaz bir gerçektir. Bu gerçekten hareketle, pek çok etimoloji sözlüğünde şüphe ile yaklaşmış bir kelime olan “kof” üzerinde yaptığımız araştırmanın verilerini ve vardığımız sonucu bu makalede ortaya koymayı amaçladık.

Yakın zamanda yayımlanan bir çalışma olduğu için başvurduğumuz Hasan Eren’in *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü* (Ankara, 1999) adlı çalışmasında bu kelimeye yer verilmediğinden çok bilinen bir başka kaynak olan İsmet Zeki Eyuboğlu’nun *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*’ne (İstanbul, 1991) de başvurduk İsmet Zeki Eyuboğlu, *kof* için şu açıklamayı yapmıştır: “**KOF**, Rum. **Kouphos** (boş)tan **kofos-kof** (içi boş, oyuk). Gr. **Goupe** (gupe) sözcüğü **yuva, akbaba yuvası** demektir. Sondaki **os kouphos (kufos)** ekinin düşüşü de doğal, **gerassos (sus)**tan **kiraz**’ın oluşu gibi **kouphos (kufos)**tan **kofos-kof**. .... Tr. **Kov** köküyle ses benzerliği var...” (1991: 421)

Eyuboğlu’nun bu açıklamaları, pek de kabul edilecek türden değildir. Türkçeye Rumcadan, Ermeniceden, Arapçadan, Farsçadan hatta Çince ve Moğolcadan pek çok kelime geçmiştir; ancak “kof”un sadece “kov” ile değil, “kobi” ile de ses benzerliği bulunmaktadır. Bu benzerliğe yabancı araştırmacılar da dikkat çekmiştir.

Eski Türkçe dönemi üzerine yapılan çalışmalara baktığımızda, bu sözün o dönemde bile kullanımda olduğunu görürüz. Prof. Dr. Talat Tekin’in *Orhon Türkçesi Grameri* adlı kitabında bu kelimenin geçtiği örnek cümleler bulunmaktadır. Tekin, bu sözün geçtiği bir cümleyi ve anlamını şu şekilde vermiştir: “*kobi atlıg korkınçın yök (sende atları olmayan birinin korkusu (da) yok* (IB 36)” (2000: 209, 213).

Görüldüğü üzere *kobi*, bu cümlede “olumsuzluk” bildirmekte, hatta “yokluk” anlamı vermektedir.

Uygur Türkçesiyle yazılmış IX. yüzyıldan kalma runik harfli bir kitap olan *Irk Bitig*’i 2004 yılında yayımlayan Talat Tekin, daha önceki çalışmasında örnek olarak kullandığı bu sözün geçtiği cümlelerin tamamını şu şekilde vermiştir: “*Üküş atlıg ögrünçün yook; kōbi atlıg korkınçın yook, uçruğluğ kutung yook tir.*” (2004: 22).

Eski Türkçe dönemini ele alan bir başka araştırma da Hüseyin Namık Orkun’un *Eski Türk Yazıtları*’dır. Bu çalışmanın dizininde de *Irk Bitig*’de geçen *kobi*, “boş, değersiz” olarak anlamlandırılmıştır (Orkun 1986: 842).

Prof. Dr. Ahmed Caferoğlu, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde bu sözü “1. Miras hissesi, miras payı: Usp.281. 2. Boş: P.P. 76,1.” olarak anlamlandırmıştır (1993: 118).

Kâşgarlı Mahmud’un hazırladığı Türk dilinin abidevî sözlüğü *Divānu Luğāti’t-Türk*’te ise, *kobi* şu şekilde geçmektedir: “(ðvç3-) úowi: (ÚÁUGð² ðvç3-) úowi: yığaç= *kof* ve çürümüş ağaç. Bazı kere ı ile Eu3- úovi dahi denir.” (Atalay 1986: 225, 226).

Uygur Türkçesinde de *kobi* biçiminde kullanılmış olan bu kelime, Karahanlı Türkçesinde bir ses değişikliğine (b > w)³⁶ uğramış olsa da *Divānu Luġāti 't-Türk'*’te de aynı anlamda kullanılmıştır.³⁷

Ütadġu Bilig'’de de *kobımın* “içi boş, kof” anlamında kullanıldığını görmekteyiz: “*Üküş kördüm erni yawa üldi baş / Küdezmedi boġzın uowı üldi baş*” (Arat 1991:300, 1979: 272)

Bu dönemin dil malzemesini içeren etimoloji sözlüklerine baktığımızda da *kobi* için genellikle “boş, boşluk, çukur, oyuk, içi oyuk nesne” gibi anlamlar verildiğini görmekteyiz.

Sir Gerard Clauson, bu kelimenin *uovuu* ve *uovġa* kelimeleri ile aynı kökten geldiğini, *uov-* ile benzeştiğini, ancak aralarında bir anlam bağı bulunmadığını öne sürmüştür. Ayrıca, *Codex Cumanicus*’ta geçen *úuv ağaç* örneğini de “a hollow tree (içi boş, oyuk ağaç)” olarak anlamlandırmıştır (1972: 581).

Martti Räsänen de Kâşgarlı Mahmud ve Ebu Hayyan’dan aldığı örneklere dayanarak “boş, kof, bir şeyin içindeki oyuk” gibi anlamlar vermiştir (1969: 273).

Drevne Tyurkskiy Slovar’da da *kobımın* “boş, kof, içi boş, oyuk” olarak anlamlarına geldiğini görürüz (Nadelyaev ve diğ. 1969: 451).

Aysu Ata tarafından yayımlanan *Harezmi-Altın Ordu Türkçesi* adlı kitapta “Söz Varlığı” başlığı altında verilen *úavbaş* “kurukafa, korkuluk” örneği de son derece ilgi çekicidir (2002: 92).

Şeyh Süleyman Efendi’nin *Lüġat-i Çaġatay ve Türkî-i Osmânî*’sinde ise *kobi*, *úoġ* şeklinde geçmekte olup “boş” anlamındadır (1880: 237).

M. Pavet de Curteille’in sözlüğünde “oyuk, oyulmuş, çukur, kovuk, boş, kof” anlamlarına gelen bir kelime olan *úovuş* ile karşılaşıyoruz: “(‘Ëu-) *creux* – A:G. 13 *úadım Türkî tilinde içi úovuş ağacını ayıtp úapçau dirler iñendür*” (Curteille 1870: 440)

Memlûk Kıpçakçası ile yazılmış bir dil bilgisi kitabı ve sözlük olan *Kitābü 'l-İdrāk li-Lisāni 'l-Etrāk*’te “qovu” ve “quba” sözleri bulunmaktadır (Caferoġlu 1931: 80). Bu sözler için verilen anlamlar “toprak, toz rengi ve toprak rengi”dir ki, aslı Moġolca “gobi”dir.³⁸ Bu durum, H. Kâzım Kadri’nin de dikkatini çekmiştir (1928: 838).

Recep Toparlı’nın Memlûk Kıpçakçası ile yazılmış metinlerden tarayarak hazırladığı *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*’nde de *kobımın* türevleri vardır: “**úoba**: Oyuk, hendek”, “**úovġu**: Oyuk, çukur yer”, “**úovuú**: İçi boş olan, oyuk”, “**úovuş**: Kovuk, oluk, boşluk” (Toparlı ve diğ. 2003).

Türk dilinin tarihî lehçelerindeki örneklerden sonra, bu noktadan itibaren bizi ilgilendiren bir başka dönem de Anadolu sahasında Oġuz Türkçesinin yazı dili olma mücadelesi verdiġi ve bu mücadeleden başarıyla çıktığı bir dönem olan Eski Anadolu Türkçesidir. Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan *Tarama Sözlüğü*’nde *kof* şekli bulunmamakta birlikte, *kof* ile aynı anlama gelen bir başka söz olan *úovuú* yer almaktadır. Bu sözlükte, *úovuú* için “oyuk, oyulmuş, boş” ve “çürük” anlamları verilmiştir:

“*Bir içi kovuk* (,u-) *kalem koyalar ki tütün ancak ol kalemin deliġinden çıka*. (Mü. Şi XIV-XV. 114)”. (TDK 1969: 2681)

“*Eyüye eyle bazarında raġbet*

Çoġ olsa koz kovuksuz (e -u-) *olmaz elbet*. (Güvahi. XVI. 35)” (TDK 1969: 2682)

XV. yüzyılın başlarına ait bir *Kur’an Tercümesi*’nde de *úovuú* biçimine “içi boş, oyulmuş” anlamlarında rastlıyoruz:

“*Balık su içinde ne yire kim yürirdi, zir-zemin gibi kovuk olurdu*. (142b-4)”

“*Karası gey kara, akı gey ak gözlüler, yığılmışlar, çadırlar içindedür ya’ni kovuk incüler*. (254b-11)” (Topaloġlu 1978: 404).

Yakın döneme doğru geldiğimizde Hüseyin Kâzım Kadri’nin, *kobi* sözünü şöyle açıkladığını görmekteyiz: “(v u-) [*úobi*], *uygur-isim- boş ve hâli yer, çöl, beyaban; içi boş şey, koġuk, kovuk; mecazen asılsız, vâhi; gurur, azamet moġolca -gobi - deşt, çöl, beyaban ...*” (1928: 838, 839).

Çaġdaş Türk lehçelerine baktığımızda, bu lehçelerin sözlüklerinde de *kobımın* varyantlarına rastlamak mümkündür.

Azerî Türkçesi sözlüklerinde “göbu” şekli bulunmakta olup üç ayrı anlamda geçer. Seyfettin Altaylı tarafından hazırlanan *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü*’nde; “**ġobu**: is. 1. *Sel ve çayların uzun müddet bir yerden akması neticesinde veya deprem sebebiyle oluşan çukurluk yer, çukur yer*. 2. *Irmaġın derin yeri*. 3. *Düzlük arazi, ova*.” tanımları verilmiştir (1994: 533).

Recep Albayrak Hacaloġlu tarafından hazırlanan *Azerî Türkçesi Dil Kılavuzu*’nda da aynı tanımlar ve anlamlar yer almaktadır: “**ġobu**: 1. *Sel veya akarsuyun meydana getirdiġi çukur, küçük dere*. 2. *Çayın derin yeri*. 3. *Düz yer, düzlük*.” (1992: 122).

Her iki sözlükte verilen “düz yer, düzlük arazi, ova” anlamları Moġolca *gobi* ile ilişkilidir.

Uygur Türkçesinde “oyuk, boşluk” anlamında *kavak* şekli de dikkat çekicidir. Bu sözlükte verilen “**içi kavak**: İçi boş” (Kurban 1995: 192) örneği, *kobi* ve *kovuk* ile aynı anlamdadır. Bu lehçede dikkatimizi çeken bir söz daha bulunmaktadır: “gobi”. Uygur Türkçesinde görülen *gobi* (Kurban 1995: 134), Moġolca *gobi* ile aynı anlamdadır.

¹ Bu konuda bk. Prof. Dr. Necmettin Hacıeminoġlu, *Karahanlı Türkçesi Grameri*, TDK Yayınları: 638, Ankara, 1996, s. 7.

² Bu eserde, *úowı*’nın yanında, “içi boş” anlamında kullanılan *úowuú* şekli de bulunmaktadır. bk. a.g.e., C. I, s. 383; C. III, s. 164.

³ bk. Ferdinand D. Lessing, *Moġolca-Türkçe Sözlük*, çeviren: Günay Karaaġaç, TDK Yayınları: 829/1, Ankara, 2003.

Ufuk Tavkul tarafından yayımlanan *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*'nde de *kobu* şekline ve türevlerine rastlıyoruz: “**kobu: 1) kanal, oluk, 2) içi boş, oyuk, içine bükülmüş, 3) çukur yer, dere. tişni kobusu; dış kovuğu.**”, “**kuvuş oyuk, karni kuvuş zayıf, kara kuru, kuvuş cayak çökük avurthu.**” (Tavkul 2000: 266, 285).

Altay Türkçesinde de bu söz, *kobi* şeklinde ve “çukur, çukurluk” anlamlarıyla kullanılmaktadır. (Naskali ve Duranlı 1999: 114)

Kof, W. Radloff'un sözlüğünde bulunmakta olup ünlü araştırmacı *kof* ile *kobı*yi ilişkilendirmiştir. Ona göre de *kof*, “içi çürümüş, oyuk, içi boş; çukur” anlamlarına gelmektedir (1911: 663). Aynı eserde *kovuk* sözü de geçer ve Radloff, “içi boş, oyuk, çukur; oyuk, çukurluk” gibi karşılıklar vermiştir. (1911: 665)

E. V. Sevortyan'ın *Etimoloğičeskiy Slovar Tyurkskih Yazıkov* adlı sözlüğünde de *kobiya* rastlamak mümkündür. Bu sözlükte de “çukur, hendek, yar, dere yatağı” gibi karşılıklar verilmiştir (2000: 6, 7). Ancak Sevortyan, *kobi* ile *koban*ın köken bakımından birbirine bağlanabileceğini ileri sürmüştü de Moğolca *gobil* sözünden türemiş olabileceği gibi, Türkçe “qÜbi, qÜvi”nin Moğolca “gobi”den alınmış olabileceği ihtimali üzerinde durmuştur (2000: 7).

Türk dilinin tarihi ve çağdaş lehçelerinden sonra, Türkiye Türkçesinin ağızlarında da *kob*ın durumunu araştırmak gerekmektedir. Türkiye’de halk ağızlarından toplanan dil malzemesini kapsayan en geniş araştırma olan *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*'nde yaptığımız tarama sonunda, *kob*ın türevi olabilecek pek çok örneğe rastladık. Bunlardan bazılarının anlamları ve kullanıldıkları yerler şunlardır (TDK 1972, 1975):

kobu Engelibeli toprak. (*Tuzluca -Ağ.)

kobul (I) 1. Çukur, içi oyuk şey. (Arapköy -Or.; Girap -Ama.)

kofalmak (II) İçi boşalmak. (*Düzce -Bo.)

koh (IV) Kof, içi boş, çürük. (Teke *Yeşilova -Brd.)

kop (II) Dağlarda büyük kayaların içindeki boşluk, doğal mağara. (Mollaveyis *Pazar -Rz.; *Arhavi -Ar.)

kovak (III) Dağlar arasındaki çukur, koyak. (*Gazipaşa -Ant.)

kovalak (II) [**kovalık** (II)] İki şey arasındaki boşluk, aralık. (*Sandıklı -Af.; *Çal -Dz.; -Mr.)

kovalmak (II) 1. Ağaç koflaşmak. (*Mut ve köyleri -İç.) 2. Çıbanın içi boşalmak. (Mesken *Yatağan -Mğ.)

kovaltı [**kovçak, kovsuk** (II) -2, **kovuò, koysuk**] Delik, kovuk, çukur. (Yukarıseyit *Çal -Dz.)

kovsak (I) 2. Duvarlarda yıkıntıdan, eskilikten oluşan aralık, açıklık. (İnhisar *Söğüt -Bil.)

kovsak (II) Ağaç kovuğu. (İnhisar *Söğüt -Bil.)

kovu (II) Çukur ve bataklık yer. (Karakoyun *İğdir -Kr.)

koyuk [II] Dağın ve kayanın kuytu yeri. (İvriz *Ereğli -Kn.)

koyuk [III] Boşluk, kovuk. (Tokat -Es.)

köfük (II) Boş: *Köfük fıçı*. (Türkeli *Vakıkebir -Tr.)

küfük İçi çürük ceviz. (-Ama.)

goğuk [**goğsuk**] Oyuk, boşluk. (Gelendost *Şarkıkaraağaç -İsp.; -Çr.)

govuk (II) [**gouk, govan** (VI)] Taş, toprak, ağaç gibi herhangi bir şeyin içine doğru uzanan boşluk. (Çığrı *Dinar -Af.; Güney *Yeşilova -Brd.)

göbü (IV) Tozlu, topraklı yol. (Sille -Kn.)

güyük (I) Kovuk, oyuk. (*Şarkıkaraağaç -İsp.)”

Derleme Sözlüğü'nde tespit ettiğimiz örnekler bakılacak olursa, *Irk Bitig* adlı fal kitabından günümüze kadar *kobi*, pek çok ses değişmesine uğramıştır. Ancak bazı ağızlarda çok az değişiklik göstermiştir: “**kobu Engelibeli toprak.**” (*Tuzluca -Ağ.), **kovu** (II) Çukur ve bataklık yer. (Karakoyun *İğdir -Kr.)” gibi.

Şimdi, “kobi”nin nasıl “kof” olduğunu açıklamaya çalışalım. Türk dilinin tarihî dönemlerinde *b > w > v > f* ve *p > f* şeklinde birtakım ses değişimleri olduğu bilinmektedir: Eski Tü. *yabız > Karahanlı Tü. yawuz*, Eski Tü. *sub > Karahanlı Tü. suw*; Eski Tü. *ab > Karahanlı Tü. aw ~ av > Harezmi Tü. aw > Çağatay Tü. av*; Eski Tü. *yapırğau ~ yalpurğau > Karahanlı Tü. yapurğau > Harezmi Tü. yaprau > Çağatay Tü. yafrau ~/ yafrağ*; Eski Tü. *uòbga > Harezmi Tü. uòbua ~ uova > Kıpçak Tü. Uòga ~ uova ~ uofa*, EAT, Osm. Tü., Türkiye Tü. *kova > Anadolu ağızları kofa* vb.³⁹ Buradan hareketle bizim görüşümüz, ETü. *kobi > *kowi > *kov > kof* şeklinde bir gelişmenin gerçekleştiği yönündedir.⁴⁰

Sonuç:

Sonuç olarak, bugün Türkiye Türkçesinin yazı dilinde ve konuşma dilinde kullanılmakta olan *kof* sözünü Rumca *kouphos* (kufos) ile ilişkilendirmek, dil bilimi ve etimoloji açısından doğru bir yaklaşım değildir. Bu sözü, Rumca *kouphos* (kufos) ile ilişkilendirmektense, Moğolca *gobi* ile ilişkilendirmek çok daha mantıklıdır. Çünkü Türkiye

⁴ Bu konuda bk. Prof. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu, *Karahanlı Türkçesi Grameri*, TDK Yayınları: 638, Ankara, 1996, s. 7; János Eckman, *Çağatayca El Kitabı*, çeviren: Günay Karaağaç, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 3412, İstanbul, 1988, s. 23, 24.

⁵ Son seste bulunan dar ünlünün düşmesi için *Codex Cumanicus*'ta geçen *úv ağaç* örneği önemli bir tanıktır. bk. Sir Gerard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford, 1972, s. 581. Ağızlarda “kof”un değişik şekilleri yukarıda verilmekle birlikte *Derleme Sözlüğü*'nde geçen “**koh** (IV) Kof, içi boş, çürük (Teke *Yeşilova -Brd.)” örneği de dikkat çekicidir.

Türkçesinin ağzlarında, tarihi ve çağdaş Türk lehçelerinde Moğolca *gobi* ile aynı anlamda kullanılan sözler bugün de bulunmaktadır.⁴¹

Kaynaklar:

- Altaylı, Seyfettin (1994), *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü*, C. I, İstanbul: T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları
 Arat, Reşit Rahmeti (1991), *Kutaadgu Bilig I Metin*, Ankara: TDK Yayınları
 Arat, Reşit Rahmeti (1979), *Kutaadgu Bilig III İndeks*, İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları
 Ata, Aysu (2002), *Harezmi-Altın Ordu Türkçesi*, İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi
 Atalay, Besim (1986), *Kâşgarlı Mahmud, Divānu Luğāti't-Türk*, C. III, Ankara : TDK Yayınları
 Baskakov, (redaktör) N. A. (1991), *Gagavuz Türkçesi Sözlüğü*, (aktaran: Prof. Dr. İsmail Kaynak - Prof. Dr. Mecit Doğru), Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları
Başkırt Tylýnýň Hüwlygy (1993), C. I, Moskova
 Caferoğlu, Ahmed (1931), *Abû Hayyân, Kitâb al-İdrâk li-lisân al-Atrâk*, İstanbul: Evkaf Matbaası
 Caferoğlu, Ahmed (1993), *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, 3. baskı, İstanbul: Enderun Kitabevi
 Clauson, Sir Gerard (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford
 De Courteille, M. Pavet (1870), *Dictionnaire Turk-Oriental*, Paris
 Eren, Hasan (1999), *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara
 Eyuboğlu, İsmet Zeki (1991), *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, 2. baskı, İstanbul: Sosyal Yayınlar
 Hacaloğlu, Recep Albayrak (1992), *Azerî Türkçesi Dil Kılavuzu*, Ankara
 Hacıeminoğlu, Necmettin (1996), *Karahanlı Türkçesi Grameri*, Ankara: TDK Yayınları
 Kadri, Hüseyin Kâzım (1928), *Türk Lügati Türk Dillerinin İştikâkı ve Edebî Lügatleri*, C. III, İstanbul: Maarif Matbaası
 Kurban, İklil (1995), *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları
 Lessing, Ferdinand D. (2003), *Moğolca-Türkçe Sözlük*, çeviren: Günay Karaağaç, Ankara: TDK Yayınları
 Nadelyaev, V. M. ve diğerleri (1969), *Drevne Tyurkskiy Slovar*, Leningrad: Akademiya Nauk SSSR
 Naskali, Emine Gürsoy ve Muvaffak Duranlı (1999), *Altayca-Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları
 Orkun, Hüseyin Namık (1986), *Eski Türk Yazıtları*, Ankara: TDK Yayınları
 Radloff, Wilhelm (1911), *Versuch Eines Wörterbuches der Türk Dialecte*, C. II, St. Petersburg
 Räsänen, Martti (1969), *Versuch Eines Etymologischen Wörterbuches der Türksprachen*, Helsinki
 Sevortyan, E. V. (2000), *Etimologičeskiy Slovar Tyurkskih Yazıkov*, Moskva
 Şeyh Süleyman Efendi (1880), *Lügat-i Çağatay ve Türkî-i Osmâni*, C. I-II, İstanbul: Mihran Matbaası
Tatarca Türkçe Sözlük (1997), Kazan-Moskova: İnsan Yayınevi
Tatar Tylýnýň Aňlatmalý Süzlygy (1979), C. II, Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyat
 Tavkul, Ufuk (2000), *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları
 TDK (1969), *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*, C. IV, Ankara: TDK Yayınları
 TDK (1972, 1975), *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, C. VI, VIII, Ankara: TDK Yayınları
 Tekin, Talat (2000), *Orhon Türkçesi Grameri*, Ankara: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi
 Tekin, Talat (2004), *İrk Bitig Eski Uygurca Fal Kitabı*, Ankara: Öncü Kitap
 Topaloğlu, Ahmet (1978), *Muhammed bin Hamza, XV. Yüzyıl Başlarında Yapılmış Kur'an Tercümesi*, C. II, İstanbul: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları
 Toparlı, Recep ve diğerleri (2003), *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları

⁶ *Derleme Sözlüğü*'nde geçen “**kobu** Engebeli toprak. (*Tuzluca -Ağ.), **göbü** (IV) Tozlu, topraklı yol. (Sille -Kn.)”, Azerî Türkçesinde geçen “**göbu**: Düz yer, düzlük; arazi, ova.” sözleri bu durumun tanıklarındır.